

intentione provocandi ad devotionem, imprudenter utendo illo medio provocante ad alia indecentia, vel vana, ex usu, vel accommodatione talis soni, tunc ordinarie erit peccatum veniale. Quod limitandum censeo, nisi tantus sit usus illius soni, et accommodatio ad materiam lascivam, ut moraliter non possit ignorari, nec excusari.

CAPUT XIV.

DE ATTENTIONE AC DEVOTIONE SERVANDA IN CHORO, ET CIRCUMSTANTIIS EXTERNIS QUÆ AD ILAM PERTINENT.

1. *Expenditur cap.* Dolentes *juxta varias opiniones.* — *Prima opinio.* — Diximus in superiori libro attentionem esse de ratione orationis vocalis, unde necessario fit ut qui ex præcepto recitare vocaliter tenetur, etiam ad attendendum aliquo modo teneatur. Habet autem dubitationem, an tanta et tam gravis sit obligatio ad attendendum, sicut ad voce proferendam orationem, quam dubitationem infra de recitatione privata horarum tractabimus; nunc autem supponimus saltem attentionem illam, quæ necessaria est ad substantiam et esse (ut sic dicam) orationis, cadere sub idem præceptum recitandi horas canonicas, et sub eadem obligatione reatus mortalitatis. Hic ergo specialiter de attentione in choro adhibenda, explicandum est præceptum latum in c. *Dolentes*, de Celebr. Miss., his verbis: *Districte præcipientes in virtute obedientiae, ut divinum officium, nocturnum pariter et diurnum, quantum eis Deus dederit, studiose celebrent pariter et devote.* Propter quæ verba quidam dixerunt, hic tradi duo præcepta distincta: unum de actu exteriori integre, et sine defectu recitandi, quod significatur per particulam *studiose*, aliud de attentione adhibenda, quod significatur per particulam *devote*. Ita insinuat ibi Glossa dicens: *Studiose, quoad officium oris; devote, quoad officium cordis*, licet illa Glossa in antiquis codicibus non habeatur, ut in codice Gregoriano notatur. Non declaratur autem in illa Glossa qualia sint illa præcepta, nec quantum obligent; et ita in hoc sunt duæ opiniones. Una Hostiens. ibi, qui habet eadem verba quæ Glossa. Ipse autem non putat illa verba continere præceptum, sed consilium. Quod colligit ex illis verbis: *Quantum Deus eis dederit.* Eumque sequuntur Anton. et alii.

2. *Secunda opinio.* — Alii vero dicunt esse duo præcepta, et utrumque obligare ad mortale, et in hoc magis inclinat Panor. ibi: sentit enim utrumque esse in præcepto simpliciter, nam relatis opinionibus concludit, quantitatatem reatus esse juxta modum contemptus, vel negligentiae: pro hac opinione citat Sylvest. Supplementum. Et possunt citari auctores, qui tenent esse peccatum mortale, dicere horas sine attentione, saltem virtuali; sed illa opinio non arctatur ad hanc expositionem hujus textus, ut infra dicam.

3. *Tertia, et media opinio unum in illis verbis credit contineri præceptum, non tamen de interiori actu.* — *Quarta opinio, ibi esse præceptum præcipiens actum et modum etiam internum ejus.* — Tertia nihilominus expositiō est, ut illa verba contineant rigorosum præceptum, non tamen de interiori actu; duos enim defectus prius retulerat circa orationem chori: unus erat, recitare syncopando et transcurrendo; alias miscere confabulationes in choro, et ad illas auditum applicare: contra primum ergo præcipit *studiose* orare, id est, integre et sine defectu; contra secundum autem *devote*, id est, nullum externum impedimentum attentioni contrarium apponendo. Et obligatio ad hæc duo est ex genere suo sub mortali, licet ex levitate materiae possit esse levis. Unde ibi non præcipitur denuo recitatio septem horarum; antiquius enim erat hoc præceptum, ut ibi notat Glossa, sed præcipitur modus quodam hæc exteriora. Et hunc sensum indicat Glos., in Clem. 1, de Celeb. Miss., verb. *Fructus laborum*; Sylvest., verb. *Hora*, q. 11, et alii. Quarta opinio est, ibi esse unum præceptum præcipiens simul non solum actum et modum externum, sed etiam internum, quam optime explicat Cajet., in Summa, verb. *Horæ*, c. 3, et sequuntur Sot., Nav., et alii communiter.

4. *Prima assertio: in illis verbis cap.* Dolentes, *habetur rigorosum et proprium præceptum.* — Ergo imprimis existimo in illis verbis ferri rigorosum præceptum, et omnino proprium, ut patet ex illis verbis: *Districte præcipientes in virtute obedientiae.* Hæc enim sunt potissima verba, quibus explicari solet et protest proprium et rigorosum præceptum; verba autem illa, ut ex contextu litteræ constat, cadunt in totum id, quod subjicitur, *ut divinum officium*, etc., per quod non præcipitur divinum officium celebrari, sed *studiose celebrari pariter*, etc. Ergo totum hoc cadit sub præceptum. Et confirmatur, quia alias lex illa

sine fructu retulisset illa vitia solita in recitatione committi, et subdidisset postea illa verba: *Districte præcipientes in virtute obedientiae, etc.*, si per hæc verba tantum præcipiteret dicere divinum officium, et non modum dicens studiouse, et devote, saltem quatenus illis vitis contrarius est, vel, quod idem est, prohibendo illos defectus, quatenus huic modo contrarii sunt; neque obstant verba illa: *Quantum eis Deus dederit*, quia non sunt ad enervandum vel tollendum præceptum, sed ad limitandam vel ad declarandam materiam ejus. Declaratur enim per illa verba non præcipi hic devotionem aliquam peculiarem, quam conferre, est etiam specialis Dei auxili, sed solum illam quam homo potest et debet præstare, se ad orandum voluntarie applicando cum attentione, et nullum impedimentum debitæ attentioni voluntariae apponendo.

5.

Secunda assertio: in illo decreto unicum tantum præceptum continetur, licet in eo explicentur duæ conditiones necessariæ ad complementum illius. — Secundo, assero in illo decreto non duo, sed unicum tantum præceptum contineri, licet in eo explicentur duæ conditiones necessariæ ad complementum hujus præcepti, quæ sunt integritas orationis, et attentio; quarum prior commendatur per particulam *studiose*, posterior per particulam *devote*, ut recte tercia opinio declaravit, et supponunt Soto, lib. 10 de Just., q. 5, art. 5 et 6; Navarr., c. 13 de Orat., et alii infra referendi. Declaratur autem in hunc modum, quia in illo textu duæ inveniuntur clausulæ continentis præceptum. Una est: *Hæc igitur et similia sub pena suspensionis penitus inhibemus.* Alia est, quæ proxime sequitur: *Districte præcipientes*, etc. Hæc ergo videri possunt præcepta distincta, quia unum est negativum, et aliud affirmativum, quæ magna est distinctio: et unum habet poenam adjunctam suspensionis ferendæ, non latæ; aliud nullam continet poenam. Nihilominus tamen, ut opinor, non traduntur ibi illa duo, ut omnino condistincta præcepta, sed ut ita inter se colligata, ut unum in alio virtute contineatur, quatenus ad officium canonicum spectant (nam quod ibi in secunda clausula textus tangitur de celebratione missarum quater in anno, ad præsens non spectat, nec de illo præcepto quoad illam partem loquimur, sed quoad recitationem officii); et sic dicimus prohibitionem et præceptum in unum coalescere. Nam, licet affirmatio et negatio formiter contraria videantur, tamen affirmatio

uniuersus continet virtute negationem contrarii; qui enim præcipit amare, satis prohibet odire. Ita ergo cum præcipitur studiosa et devota celebratio divini officii, virtute prohibentur contraria, qualia sunt syncopare verba, quia hoc non est studiose dicere, item auditum effundere ad indebitos sermones, quia hoc modo non devote celebrantur divina. Ergo ex hoc capite non oportet distinguere præcepta. Ubi obiter adverto, per verba illa: *Hæc et similia inhibemus*, non prohiberi omnia et singula quæ in priori parte textus narrata fuerant, secundum se spectata, sed solum ut opponuntur studiosæ ac devotæ celebrationi officii; nam in prima clausula textus narratæ fuerant pravæ consuetudines consummendi magnam partem noctis in comessationibus superfluis, et fabulationibus illicitis. Hæc ergo si ita fiant ut, eis non obstantibus, Matutinum sine syncopa et defectu impletatur, erunt secundum se mala, non tamen ibi specialiter prohibita vel punita, quia solum ibi hæc commemorantur in ordine ad vitandum defectum in divinorum celebratione. Idem clarus est de applicatione auditus ad vana colloquia, quia si fiat, quando attentio ad orationem non impeditur, quia tunc non oratur, erit secundum se malum, non tamen ibi prohibitum. Sic ergo tota illa prohibitio in affirmatione includitur, et propter illam fit, et commissio contraria illi prohibitioni ideo mala est, quia tollit positivum actum, vel conditionem ejus per affirmationem præceptam. Ac denique culpa commissa contra utrumque præceptum una est, quæ interdum potest esse sola omissione, interdum habere commisionem conjunctam.

6. *Magis expenditur prædictum caput, et confirmatur secunda assertio.* — Præterea, in quacumque illarum clausularum possunt duæ partes subdistingui; nam per verbum *inhibemus*, prohibetur syncopa et distractio voluntaria; per verbum autem, *districte præcipimus*, mandatur studiositas, et devotione in orando. Neutro autem ex his modis sunt ibi duæ præcepta. Nam si illa duo referantur (ut probabile est) ad externas conditiones actus orandi, sic solum prohibent vel mandant diversas circumstantias bonas vel malas ejusdem actus orandi. Propter declarationem autem plurium circumstantiarum non variantur vel multiplicantur præcepta, quando ex omnibus illis unus actus moralis unius bonitatis specificæ consurgit. Nam præceptum restituendi et integræ restituendi non sunt duo, et prohibitio

non consumendi partem aliquam rei restitutio-
nioni obnoxiae, non est novum praeceptum, et
sic de aliis. Ita vero se habent illæ circum-
stantiae orationis horarum canoniarum, nam
ibi includitur integritas et attentio, et exclu-
duntur contraria, seu voluntaria impedimen-
ta. Si autem illa duo, quæ in affirmativo præ-
cepto maxime continentur, ad internum ac-
tum cordis et externum oris referuntur, ut
prima et secunda opinio volebant, etiamsi hoc
detur (quod tolerari potest), non erunt duo
præcepta, sed unum declarans duas etiam
circumstantias, quas includit, unam inter-
nam, et alteram externam, quarum prior ad
substantiam orationis, alia ad integratatem
pertinet. Et sic etiam procedit ratio nuper
facta, quia præceptum, jubens fieri actum
quoad omnia quæ sunt de substantia et inte-
gritate ejus, non multiplicatur eo quod cir-
cumstantiam vel partes talis materiae decla-
ret. Accedit hic peculiaris ratio: nam actus
interior non poterat ecclesiastica lege per se
et directe præcipi, sed solum ut unum actum
mortaliter componit cum exteriori, ut ex ma-
teria de Legibus suppono. Ergo etiam ex hoc
capite non sunt ibi duo præcepta, sed unum.
Unde unum tantum peccatum committitur,
sive sola integritas sive attentio necessaria,
sive utraque simul voluntarie omissatur. Sed
illud erit magis vel minus grave, juxta mate-
riae quantitatem, et alias circumstantias.

7. Colligitur ex dictis, præceptum hoc, ut
per illud præcipitur modus internus, magis an-
tiquum esse. — Hinc colligo præceptum illud,
ut per illud præcipitur modus internus in re-
citatione horarum servandus, non fuisse ibi
denuo latum, sed fuisse tam antiquum, quam
est antiquum præceptum recitandi septem
horas canonicas, licet Cajetanus aliud sen-
sisse videatur. Probatur vero illatio, quia in
præcepto orandi includitur intrinsece ille mo-
dus, quia non oratur Deus ore sine corde, ut
dicitur cap. *Cantantes*, d. 92; ergo ille mo-
dus, antiquo præcepto recitandi horas, jussus
erat. Sed ex vi cap. *Dolentes*, non obligantur
clericci ad novum modum internæ attentionis,
praeter illum qui ad substantiam orationis ne-
cessarius est; ergo. Confirmatur, quia tunc
oportet esse duo præcepta, et unum directe
et præcise versari circa illum actum internum
denuo præceptum; tamen in utroque unum
esse ostendimus. Neque propterea superfluum
est illud præceptum, quia explicat magis quid
in illo præcepto orationis vocalis contineretur,
et fortasse addit naturali legi majorem obli-

gationem, vel aliquid peculiare exterius ob-
servandum, quod postea videbimus.

8. Tertia assertio: præceptum hoc, quatenus
internam attentionem præcipit, etiam ad modum
recitandi in choro obligat, unde aliquando
mortaliter potest violari. — Probatur prima
pars. — Dico tertio: præceptum hoc, quatenus
internam attentionem præcipit (nam de
integritate jam dictum est, quod ad chorum
pertinet), etiam ad modum recitandi in choro
obligat, unde interdum cum mortali peccato
violari potest. Prima pars ab omnibus recep-
ta est. Nam jus illud præcipue videtur statu-
tum propter orationem publicam chori, nam
in recitationibus privatis nec sunt tam fre-
quentes abusus illi qui ibi referuntur, nec
sunt tam scandalosi aut cogniti. Item id con-
stat ex illis verbis: *Chori silentium fugientes*
intendunt exterius collocutionibus laicorum,
dumque auditum ad indelitos sermones effundunt,
aures intentas non porrigunt ad dicina. Item
verbum *celebrandi divina*, simpliciter magis
dicitur de recitatione publica in choro ec-
clesiae, quam de privata, licet utrumque mo-
dum possit comprehendere. Præterea, in Cle-
men. 1, de Celeb. Mis., expressius fit men-
tio de his defectibus in choro, et de psalmo-
dia et canto, et idem præceptum ponitur de-
vote psallendi, et celebrandi hæc divina offi-
cia. Item in cap. *Cantantes*, 92 d., hoc sensu
dicitur, Deo non ore tantum, sed corde esse
cantandum, quæ non est lex, sed sententia
Hieronymi, explicans potius jus divinum ac
naturale, quam humanum condens.

9. Aliæ assertionis partes comprobantur. —
Ut autem aliæ partes explicitur, suppono
(quod libro præcedenti dictum est) distractio-
nem naturalem, id est non liberam nec vo-
luntariam, non reddere orationem peccami-
nosam (etiamsi præcepta sit) nec impedi-
re veritatem orationis, vel impletionem præcep-
ti; tunc ergo peccatur, quando attentio vo-
luntarie omissitur; unde ex defectu perfecti
voluntarii potest hoc peccatum esse veniale
tantum, nam mortale requirit plenam delibera-
tionem. In quo eadem est ratio de hoc de-
fectu in choro, et extra chorū, et ideo in-
fra hoc distinctius tradetur. Rursus præmitto
(quod supra etiam notavi) duobus modis pos-
se beneficiarium residentem in choro volun-
tarie distrahi: primo, sine animo iterum re-
citandi, vel totam horam, vel partem illam,
in qua penitus attentus non est; secundo,
cum proposito supplendi defectum per priva-
tam recitationem. In priori modo, constat

culpam mortalem committi, si pars omissa
notabilis fuerit, quia etiam in oratione pri-
vata est tale peccatum; ergo magis in publi-
ca. Unde omnia, quæ de hoc puncto infra di-
cemus de oratione privata, ad hanc transgres-
sionem in choro factam accommodata intel-
ligantur. Solum adverto non censeri distractum
ab oratione chori, qui alicui ministerio
ejusdem chori ibidem incumbit, eique con-
venienter præstendo attendit, ideoque ad can-
tum, vel voces pro tune non advertit. Ille
enim suo modo tali orationi cooperatur, et
ad Deum pro tune attendit eo modo quo debet,
et ideo ut membrum illius chori cum to-
to corpore orat, sicut audit Missam qui in illa
ministrat, et licet interdum ad sacristiam eat,
vel aliud simile faciat, non censetur mortaliter
Missam interrumpere. Si vero exiret quis
e choro levandi animi gratia, etiam ex vera
necessitate, et propterea partem omittet, si
esset notabilis, oporteret illam repetere.
Et ita intelligenda censeo quæ de hoc tractat
Navar., c. 10 de Orat., n. 70, et c. 16, n. 66.

10. Posita distractione etiam voluntaria, li-
cet unius horæ, cum animo tamen repetendi,
an peccet mortaliter, et obligetur restituere. —
In alio vero modo admittendi distractionem
voluntariam in choro, cum animo repetendi
ea quæ tunc dicuntur, videri potest non pec-
cari mortaliter, etiamsi distractio sit per ho-
ram integrum, vel per partem notabilem ho-
rae alicujus. Et imprimis hoc patet in his (si
qui forte sunt) qui, licet teneantur adesse in
choro, non tenentur cantare, quia illi sola præ-
sentia satisfacunt illi muneri et obligationi;
ergo licet sint distracti, non peccant specialiter
contra obligationem, ad quam ex justitia
tenentur ratione beneficii, sed ad summum
peccabunt venialiter, quia indebito modo ibi
assistunt; ergo si habeant propositum iterum
recitandi, et illud postea impleant, omnino
excusabuntur a culpa mortali. Præterea idem
videtur, etiamsi cantare teneantur, nam ca-
nendo, licet non cantent attente, videntur
eidem obligationi justitiae satisfacere, ex quo
reliqua consequuntur. Confirmatur, quia
cantores mercenarii, qui ecclesiasticum be-
neficium non habent, sed purum stipendum
propter cantum, si sufficenter cantent,
etiamsi nullam attentionem habeant, non
peccant mortaliter, nec restituere aliquid te-
nentur, etiamsi postea non recitent; ergo
qui ratione beneficii tenentur in choro ca-
nere, si ex una parte cantent, et assistant
in choro integre, licet sine attentione, et ex

12. Quarta assertio: qui voluntarie distra-
hitur in choro, animo tamen postea recitandi,
probabile est non peccare mortaliter, certum

non teneri ad restituendas distributiones. — Nararrus in meliorem sensum traducitur. — Propter hæc est valde probabile, non excusari a culpa mortali beneficiarios, qui choro intersunt sine proposito ibi orandi, vel attendendi, sed tantum cantandi materialiter vel assistendi, ne lucrum amittant. Non est tamen hoc certum, sed satis dubium, quando habent propositum et usum privatim recitandi. Nec Navarrus in citatis verbis aperte docet oppositum, nam posset intelligi de eo qui habet propositum recitandi, sive in choro, sive extra chorum, non attendendo ad ea quæ dicuntur, ita ut in neutra recitatione velit habere attentionem; non enim videtur ibi loqui de eo qui proponit supplere defectus per legitimam recitationem: nam de hoc dixerat in cap. 10, n. 43, 49, 58 et 70, omittere partem notabilem etiam cum proposito supplendi, non esse mortale; ergo a fortiori idem dicendum erit de omissione solius attentionis; et ibidem, et c. 13, sæpe docet, hos defectus in choro commissos, si sint in parte notabili, supplendos postea esse per recitationem privatam; unde videtur sequi, quod si a principio illud supplementum habetur in proposito, potest excusare præsentem lapsum a culpa mortali, cum alias satisfiat exteriori, et quasi materiali actioni chori. Unde saltem quoad restitutionem distributionum ego non imponam hoc onus propter hunc solum defectum, ei qui alias recitaverit legitimate. Nam Concilium Lateranense, cum de restitutione loquitur, eam solum imponit non recitantibus; et Pius V tantum dicit, non recitantes debere restituere, etiamsi choro assistant quoad corporalem præsentiam, et ex consuetudine illa sufficere credatur ad lucrandas distributiones; non vero dicit quod alias recitantes teneantur restituere, si in choro non orent, vel non attendant. Imo per argumentum a contrario videtur significare oppositum. Ethoc tenuit Barth. Med., in sua Instruct., cap. 14, § 11. Quod vero attinet ad culpam, fortasse illa est gravis, maxime propter cap. *Dolentes*, et Clem. 1, de Celebr. Missar.; tunc autem dicendum est peccatum illud esse contra præceptum religionis, non justitiae; vel, si est contra justitiam, esse tantum ratione modi, qui postea suppletur sufficienter per privatam orationem; et ideo non nasci inde obligationem ad restituendum ex natura rei, et alias non esse injunctam per ius ecclesiasticum in illo casu, et ideo nullam esse.

13. Quando erit illa distractio mortaliter

peccaminosa. — Maxime vero erit hoc peccatum mortale, si in actiones exteriores prodeat, impedites chori attentionem, præsertim in illas, quæ in dicto cap. *Dolentes*, et Clem. 1, recensentur et prohibentur; nam quoad hæc fortasse aliiquid specialius et rigorosius per illa jura, quam ex natura rei esset prohibitum. Præterquam quod etiam ex natura rei in illa oratione publica, vix possunt fieri actiones illæ externæ impedites attentionem, sine gravi scandalo, et impedimento aliorum astantium in choro; hinc ergo potest sæpe illud peccatum esse grave, ut late Navar., in cap. 2 de Oratione, num. 4, et cap. 13, n. 26, 33 et sequentibus, et cap. 15, n. 5, et sequentibus. At vero quando in exteriori modo assistendi, vel canendi in choro, nulla datur aliis offensio, neque ponitur impedimentum attentioni, et interior attentio omittitur non ex contemptu, sed ex quadam negligentia, vel remissione animi propter temporis diurnitatem, cum proposito iterum legitime recitandi, non facile damnanda est illa culpa ut mortalis. Unde constat, clericos alios, non in sacris, vel cantores, qui beneficium non habent, sed nudam mercedem, nec teneri ad restituendum, nec peccare mortaliter per se loquendo propter similem distractionem voluntariam, etiamsi propositum recitandi non habeant, quia non tenentur recitare ex vi alicujus tituli, et muneri sui stipendi satisfaciunt, ut supponimus. Neque obstat illa difficultas (quod poterit accidere, ut nullus vere oret vocaliter in illa oratione publica), quia satis est quod totum corpus illud oret, quia principales ministri, et clerici semper illuc convenienti animo laudandi et precandi Deum nomine Ecclesiae, et non potest non aliquis eorum attendere, saltem ad ipsam materialem litteram, et licet unus distractus sit, alias attendet, et e converso; quod satis est ut oratio illa, ut fit a choro, sit vera oratio, etiamsi singulares persone in attentione necessaria ad orationem magna ex parte deficiant.

14. Quinta assertio: *ad quid obligentur recitantes in choro quoad externa signa devotionis.* — Tandem ex dictis intelligitur, an obligentur recitantes in choro ad externa signa devotionis in gestu et habitu corporis. De qua re nihil habemus ex jure ecclesiastico dispositum in particulari affirmative, ut sic dicam, sed tantum negative, ut vitentur actiones indecentes, sermones profani, et similia, et ad summum possunt quædam generalia verba ex jure sumi, ut quod in choro servetur modesta gra-

ritas, Extravag. unic., de Vit. et honest. Cleric. Quoad externum etiam habitum invenio in Concilio Basil., sess. 21, § 2, declaratum, ut qui ad orandum Deum in choro conveniunt, *habitu honesto, et rutilu decenti*, se ipsis componere studeant. Et in particulari quoad vestimenta additur ibidem: *Horas Canonicas dicturi cum tunica talari, ac superpelliciis mundis ultra mediis tibias longis, vel cappis, juxta temporum et regionum diversitatem ecclesiam intrent, etc.*; et infra: *Qui cum in choro fuerint, gravitatem servent, quam et locus et officium exigunt.* Quod decretum licet vim legis non habeat, quia illud Concilium non est in omnibus legitimum, vel confirmatum, nihilominus gravissimum est, et per se valde consentaneum rationi. In rigore autem legis illud observandum est, quod vel ratio prudens ac religiosa dictaverit; ad quod deservient ea, quæ de oratione vocali in genere quoad has circumstantias diximus; vel etiam attendendum est quidnam consuetudine præscripta fuerit introductum; maxime quando contraria novitas scandalum ingereret; vel denique quod statutis specialibus, aut mandatis Prælatorum fuerit præceptum, id enim omnino servandum est. Reliqua sunt in consilio, et interdum erunt veniales defectus, ob leve scandalum vel indecentiam: de qua re videri potest late Navar., cap. 15 de Orat.

CAPUT XV.

DE TEMPORE SINGULIS HORIS CANONICIS PRÆSCRIBITO PRO PUBLICO OFFICIO CHORI.

1. *Habent horæ canonice, ex speciali obligatione chori, certa tempora ab Ecclesia designata.* — Hæc sola circumstantia superest nobis explicanda circa chorum, nam de loco jam supra diximus, et de cæteris, quæ vel ad materiam, vel ad actionem, vel ad personas pertinent. Igitur de tempore supponimus, juxta propriam institutionem, has horas canonicas in distinctis diei vel noctis temporibus dicendas esse, quod satis constat ex his quæ cap. 3 et 4 de illis diximus, et ex cap. 1 de Celebr. Missar., ubi licet permittantur horæ dici summo mane privatim, de publica recitatione statim subditur: *Ita tamen ut horis competentibus publice compleantur;* et in Clem., eod tit., ratione ejusdem præcipitur, *ut in ecclesiis horis debitibus devote psallatur;* et similiiter in Concil. Basilien., sess. 21: *Horis debitibus, signis congrua pulsatione premisis, per singulas horas laudes divine reverenter ab omnibus persolvantur.* Non est ergo dubium quin habeant horæ canonicae certa tempora ex institutione Ecclesiæ designata, in quibus singulæ dicendæ sunt ex speciali obligatione chori. Tria ergo vel quatuor videnda sunt: primum, quæ sint hæc tempora pro singulis horis, vel ex jure, vel ex consuetudine; et quanta sit obligatio servandi hæc tempora in publica recitatione horarum; ac denique an ex causapossit hoc tempus mutari, et quæ sufficiat.

2. *Prima assertio, Matutinum, si jus ipsum attendamus, proxime post dimidiā noctem inchoandum, et hec prima fuit institutio.* — Circa primum discurremus breviter per singulas horas, incipiendo a Matutino, quia est prima hora diei naturalis, ut supra diximus. Matutinum ergo si jus ipsum attendamus, proxime post medianam noctem inchoandum est: ita sumitur ex c. 1 de Celeb. Missar., in fine, ubi dicitur, per hanc horam, quoad eam maxime partem quæ a Laudibus distinguitur (et speciali modo solet Matutinum appellari), expleri illud Psal. 118: *Media nocte surgebam ad confitendum tibi;* quod proprio Sancti Patres intellexerunt, exercuerunt, et consuluerunt. Ut videre licet in Dionys., Epistol. 8 ad Demophil., ubi circa finem refert, Carpum fuisse solitum circa medium noctem ad Psalmos Dei recitandos vigilare. Quod etiam consultit Athan., lib. de Virgin.; Basil., regul. 37, ad Greg., et ali supra relati. Solum potest difficultatem nonnullam inferre, quod ibidem diximus, solitos fuisse nocturnos matutinales diversos per vigilias noctis dici; unde necesse est fateri solitum fuisse inchoari Matutinum ante dimidiā noctem, in prima vel saltem in secunda vigilia ejus. Ad hoc tamen jam ibi responsum est, ordinarie Matutinum fuisse inchoatum post medianam noctem, per occasionem vero solitum fuisse anticipari, vel postponi aliquantulum, vel pro temporum, vel pro solemnitatibus varietate. Sic ergo quando tres nocturni divisim dicebantur, inchoabantur Matutinum ante dimidiā noctem, ut ex variis Doctoribus ibidem vidimus, ubi etiam probabilius judicavimus in Romana Ecclesia, vel nullam, vel raram fuisse illam consuetudinem: imo multi censem, in quocumque tempore vel loco Matutinum et Laudes per modum unius horæ dici cœperunt, semper Matutinum fuisse inchoatum post horam noctis medianam. Non est tamen scrupulose accipienda media nox, sed prout significat partem illam noctis, quæ post dimidiā noctem